

“ЧОВЕШКАТА ДЕСТРУКТИВНОСТ –

ВРОДЕН ИНСТИНКТ ИЛИ КРАЕН АКТ НА ОТЧУЖДЕНИЕ”

В зората на човечеството, когато човекът е бил много по-близо до животните, проявата на агресия е била жизнена необходимост. Както твърди Конрад Лоренц “*агресията е биологично адаптивен, еволюционно развит нагон, който служи за оцеляване на индивида или вида.*”

С развитието и усъвършенстването на човешкия род обаче, все по-често ни се показва, че проявата на агресивност не е единствено и само в името на оцеляването. Стотици хиляди години след отдалечаването на човека от своите прародители – животните и от дивата природа, като нормална жизнена среда, проявите на човешка агресивност стават все по-чести и все по-мощни и необясними.

Въпреки, че на етапа на развитие на съвременния свят, законът на дивата природа за оцеляването е станал излишен или най-малкото почти неприложим, историята от древни времена трупа доказателства не само за проява на агресия от един човек към друг, но и нещо твърде нетипично за животинския свят – организирана, всеобща агресия на големи групи от хора към други човешки групи, която както и да бъде разглеждана, не може да се оправдае с природния закон за оцеляване на вида или индивида.

Тези и много други предпоставки като разрастването на насилието и деструктивността на световно равнище е насочило вниманието на специалисти и неспециалисти към изследване и търсене на обяснения на характера и причините за съществуващите форми на агресия сред човечеството.

Естествено се появяват различни обяснения и теории за произхода на този жесток човешки феномен – разрушителната агресия. Според множество автори агресивното и деструктивно поведение демонстрирано от човека в различни

жизнени ситуации е нищо друго освен филогенетично вроден инстинкт, който търси изява и чака удобен момент, за да се прояви.

Първоначалната насоченост в това твърдение дава Конрад Лоренц, който макар и учен в изследването на поведението на животните решава “да навлезе в област, в която има малко опит и компетентност, именно *човешкото* поведение” (Е.Фром, *Анатомия на човешката деструктивност*, стр. 13, изд.2003г.). Въпреки явната неопитност на този автор много от хората в образованата общност са впечатлени и приемат възгледите на Лоренц. Естествено повечето психолози и невролози се противопоставят, но популярността на това твърдение расте с последващите го трудове на Десмънд Морис и Айбъл-Айбесфелд.

Инстинктивистичната теория за един момент от човешкото развитие е предпочетена поради идеологически причини. Ако тя се приема, отпада необходимостта от по-задълбочено и пространствено изследване на човешката деструктивност, което би се наложило да анализира социалната система и да разруши табутата, прикриващи се зад понятия като “защита”, “почтеност”, “патриотизъм”. Само задълбочен анализ на социалната система може да даде сравнително точен отговор на въпроса за причините пораждащи увеличаването на човешката деструктивност. Теорията за вродената агресивност услужливо отхвърля нуждата от такъв анализ.

Множество изследвания и изводи за агресията в животинския свят дори и изводите на самия Лоренц в голяма степен противоречат на теорията му за произхода на човешката агресия. При животните се доказва наличието на защитна агресия, чиято наследственост се основава на филогенетично модулирани невронални структури, определящи защитния ѝ характер. Човекът единствен от бозайниците е убиец и садист от голям мащаб, защото борбите при животните нямат деструктивните, унищожаващи характеристики обуславящи човешките прояви на агресия.

В теоретичните си обяснения Лоренц твърди, че за разлика от хищните животни човекът не е развил инстинктивни задръжки срещу убиването на ближните си. Обяснението му е, че човекът няма естествени опасни оръжия и поради това няма нужда от такива задръжки. Но наличието на други оръжия в човешкото общество прави липсата на тези задръжки много опасна.

Същественият въпрос, който възниква от тези разсъждения е наистина ли човекът няма задръжки срещу убиването?

Обръщането на погледа върху човешката история и библиография достатъчно красноречиво говори за наситеност на съществуването ни с убийства - масови или единични, по време на война и в състояние на "блажен мир". Това говори в подкрепа на теоретичното виждане за липса на задръжки. Има обаче и друго описание на човешката действителност, в което постоянно откриваме доказателства за отношение, коренно противоположно на описаната "животинска" агресия насочена от човека към друго живо същество. Ако поставим въпроса така: Човек има ли проява на задръжки да убива хора или животни, които по някакъв начин са свързани с него емоционално положително? Дали е нормална проява на вродена агресия чувството на вина, за което има доказателства, че може да последва акта на убиването?

Тръгвайки в посока да търсим отговора на първия въпрос ние откриваме показателни примери в ежедневието на живота на човека. Много хора имат домашни любимци и по-голямата част от тези хора приемат любимеца като член на своето семейство. Това дава база за определяне на факта, че тези хора по някакъв начин се идентифицират с домашния любимец. При тях има елемент на близост и съпричастност със съществуването на животното. Много от собствениците на домашни животни нееднократно показват загриженост и към животни, които не познават отблизо – случайно срещнато на улицата бездомно куче или коте, проявяват в по-голяма или по-малка степен нежност и грижа към не собственото животно. Такива хора дори изпитват отвращение към идеята да убият и да изядат животно, с което са свикнали, дори да не е гледано като домашен любимец – кози, зайци и др., но идва и другият момент, когато тези хора не биха се поколебали да убият и изядат "непознато" животно, неангажирано емоционално с тях. Елементът на съпричастност с животното и усещането на чувство за идентичност на човека с него като с друго живо същество също поражда проявата на задръжки срещу убиването. При необходимост да се примири с убиването на животно, към което изпитва чувство на близост, в човека може да се появи неосъзнато или напълно осъзнато чувство за вина, свързано с разрушаването на живота.

Вероятността да съществуват задръжки срещу убиването на други хора е голяма. Тя е обусловена от чувството на идентифициране и съпричастност. За първобитния човек "чужденеца", личността, която не принадлежи към същата група е "нещо", с което той не се идентифицира. Обикновено съществува по-голяма съпротива при това да се убие член на същата група.

Това е особено показателно в състояние на война и в миналото и в съвременното общество.

Първоначално, за да се оправдае идеята за войната и да се предизвика у хората желанието за встъпване в такъв акт, е необходимо тя да се представи като последица от чужда агресия, като заплаха за живота на хората. Политическите водачи и лидери в такива ситуации се опитват, а историята свидетелства и че са успели, да представят позицията си като защита от нападение. Това в комбинация с липсата на интелектуална и емоционална независимост на мнозинството води до “справедливи” войни и оправдава проявата на деструктивна агресия от страна на хора, които в своето спокойно ежедневие всъщност са недотам агресивни и може би изобщо мразят насилията. “Психологическите резултати от приемането на убеждението, че има заплаха, разбира се, са същите както при реална заплаха.”(Е.Фром, “Душата на човека”, стр.23, изд.2000г.). Може да се приеме, че това е доказателство, че у човека се “подвизава” някакъв вид агресия, но нейната проява се нуждае от мотивация, в някои случаи даже много сериозна и обоснована.

В такова състояние целенасочено политиката на едно правителство е “да събуди сред своите хора чувството, че врагът не е човек”(Е.Фром, “Анатомия на човешката деструктивност”, стр.140, изд. 2003г.). Масова практика е врагът да не се нарича с истинското му име, за да не поразда асоциация със собствената личност на войника. При липса на достатъчно силна мотивация, служеща за “оправдание” на човека пред собствената му съвест и разбиране за живота не би съществувал този разрушителен ефект от “събудената” човешка агресия.

Унищожаването на човешкия образ на врага достига своя връх при врагове с различен цвят на кожата. Показателен е примерът за войната във Виетнам, която изобилства от примери за слабото чувство на съпричастност на американските войници към своите виетнамски опоненти. Дори самата дума “убиване” е избегната като е заменена с думата “загуби”, която всъщност не предполага човешки характер на действието.

Отделен е въпросът за това, че една част от американската нация по време на Виетнамската война демонстративно показва своето отношение към тази война. Има множество доказателства за демонстрации и манифестации из цяла Америка

против нея. Това само показва още веднъж, че проявата на деструктивна агресия от човека не може да бъде приписана само на генетична наследственост, тъй като различната обществена позиция по този въпрос предполага и различна вътрешна нагласа по отношение на проявата и на самата агресия като човешки акт.

Но достоверни доказателства за манипулативната насока, давана от правителството има в изобилие: "лейтенант Коли, който е обвинен и осъден за убийството на няколко виетнамски цивилни, мъже, жени и деца в Май Лай, използва като аргумент за своята защита съображението, че той е обучен да гледа на войниците на НФО (Виетконг) не като на човешки същества, а само като на "врага"..... Хитлер прави същото, като нарича "политическите врагове", които иска да унищожи Untermenschen ("подчовеци"). Изглежда почти като правило, когато някой иска да направи по-лесно за войниците от своята страна да унищожат живи същества от другата страна, да втълпи на своите войници чувството, че тези, които трябва да бъдат избити, не са човеци."(Е.Фром,"Анатомия на човешката деструктивност",стр.140-141, изд. 2003г.).

По време на преговорите между затворници и власти в затвора Атика в Ню Йорк, когато затворниците вземат заложници, многократно те апелират към специалната група за преговори, че и те са човешки същества, а когато помощник-началникът на затвора казал на водачът на затворниците Ричард Кларк:

"За 30 години никога не съм излъгал затворник." "Ами човек?", попитал спокойно Кларк." (*Ню Йорк Таймс*, 18 септември, 1971г.).

Тези данни водят към разсъждения и изводи в посока, че всъщност деструктивната агресия, проявявана от човека е по-скоро манипулативно вменияван акт на отчуждение, отколкото вътрешно съществуваща човешка даденост.

За отговора на въпроса за изпитването на вина също има изобилие от примери за това, че много от войниците по време на война не проявяват крайната жестокост, демонстрирана от други техни "събратя", а след приключване на

войната много от тях с години или дори цял живот сънуват кошмари и имат психични разстройства, чиято първопричина е преживяното през войната.

Друг вариант за отпадане на задръжките срещу убиването, ако продължим в духа на по-горното изложение, е състоянието на война комбинирано с действителността в затвор по време на тази война. Това, което имам предвид е нашумялата след войната в Ирак информация за проявата на агресия от американските войници към иракски затворници. В същия дух на разсъждения можем да кажем, че в такава ситуация, когато пред войника стои врагът, който не може да се съпротивлява, задръжките дори и да ги е имало навън, отпадат. Това според мен е още едно доказателство против връзката на човешката и животинската агресия. В животинския свят не знам да съществуват данни за проява на агресия с цел унижаване и “морално убиване” на противника.

В този вариант говорим не за убийство във физическия смисъл, а за убийство на личността. Това ни навежда на мисълта, че все пак обектът на агресия е приет като човек с личностни характеристики. Стремещът за изтезания, граничеши със смъртна опасност, но не прекриващи тази граница, показва една още по-жестокост според мен деструктивност – унищожаване на човешкото, а не на самия човек като физиология. За самите агресори се казва, че са нормални хора, със семейства, стриктни и отговорни. Какво ги кара да проявяват такава жестокост към други нормални хора със семейства? Може би този въпрос тепърва трябва да започне да се разисква още по-обстойно. Това само доказва минималните познания на човека за самия себе си.

В споменатата от мен ситуация агресията е насочена основно към това, че агресора има физическата възможност да изяви в действителност своите фантазии по отношение на това да покаже на обекта на агресия, че е свършен като морална стойност. Съвсем различен, но много близък с тази тема е въпросът за чувството за превъзходство на човека над себеподобния. Другият важен аспект е позволяване на непозволеното. Да стигнеш дотам, докдето в твоята житейска действителност не е позволено.

Друг начин да се прояви деструктивна агресия е, когато се прекъснат емоционалните връзки с някой и той се превърне в “нечовек”. Това става в някои тежки патологични случаи, но може да настъпи и временно у някой не болен. В това състояние агресорът “замразява” другата личност. При такива обстоятелства не съществуват задръжки даже и срещу най-тежките форми на деструктивност.

Има клинични доказателства, че проявата на деструктивна агресия настъпва в комбинация с моментно или хронично емоционално отчуждение. Това е особено обезпокояващо поради естеството на съвременния живот. Ние живеем в общество, което значи, че хората трябва да комуникират помежду си, за да съществуват, но тази комуникация се осъществява най-вече на базата на емоционалното съдържание на човешката природа.

Неосъзнаването на друго живо същество като човешко променя качеството на акта на деструктивност и жестокост. Може да се преведе прост пример за това. Ако индуист или будист, чието вярване се основава на истинско и дълбоко чувство на съпричастност към всички живи същества, види друг човек да убива муха, той ще приеме това като израз на особена безчувственост и деструктивност. Но това не е вярно за другия, тъй като той не осъзнава мухата като усещашо същество и за него тя е просто нещо, което дразни, а не индикация за живот. Такива хора не може да се каже, че са особено жестоки, а просто “тяхното усещане за “живите същества” е ограничено.” (Е.Фром, “Анатомия на човешката деструктивност, стр.142, изд.2003г.).

Толкова много примери от по-старата и най-новата човешка история само още веднъж показват, че хората като вид се отдалечават на светлинни години от предците си – животните, дори и най-вече в проявата на агресия. Проявата на агресия при хора, които са “нормални” е много страшно и необяснимо за обикновения човек явление. Учените се опитват да дадат обяснение на това защо човек постъпва или не постъпва по определен начин, но както много именити психолози и други учени твърдят, човешката същност е нещо, което винаги изненадва и никога не може да бъде напълно и изцяло обяснено. Човешката душа е необятен космос, а деструктивната агресивност може би най-необяснимата от космическите му системи.